

RECENZIE

REVIEWS

MOSKWIN, ANDRIJ (ED.). BRATYSŁAWA – MIASTO NA SKRZYŻOWANIU KULTUR : BRATISLAVA – MESTO NA KRZYŻOWATKE KULTÓR. WARSZAWA : INSTYTUT SŁOWACKI W WARSZAWIE A KATEDRA STUDIÓW INTERKULTUROWYCH EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO, 2016, 256 S. ISBN 978-83-945630-4-2.

Bratislava bola a stále je zaujímavým a podnetným objektom historického výskumu a ďalších príbuzných odborov z viacerých dôvodov, keďže ide o najväčšie mesto Slovenska a tiež metropolu, kde sa sústreďujú vzdelávacie aj výskumné inštitúcie, kultúrny život a v neposlednom rade je tiež centrom politického života. Bratislava má nielen bohatú históriu, ale je zároveň najdynamickejším slovenským mestom. Navyše geografická poloha hlavného mesta predurčovala multietnický charakter Bratislavy. Je teda prirodzené, že dejiny našej metropoly sú často v hľadáčku výskumných inštitúcií a projektov.

Zborník pod názvom *Bratysława – miasto na skrzyżowaniu kultur : Bratislava – mesto na krzyżowatke kultúr* vyšiel na konci roka 2016 ako výstup z konferencie, ktorá sa uskutočnila v októbri 2016 pod záštitou Slovenského inštitútu vo Varšave a v spolupráci s Katedrou interkultúrnych štúdií stredovýchodnej Európy Varšavskej univerzity. Predstavuje odbornú verejnosť postupne 15 štúdií. Viac než polovica štúdií je publikovaných v slovenskom jazyku, zvyšné texty sú v jazyku poľskom. Ako uvádzajú i samotní editori zborníka, ambíciou konferencie bolo predniesť štúdie týkajúce sa dejín Bratislavy, ktoré zahŕňajú nielen výsledky historického bádania, ale aj iných vedných disciplín ako kulturológia, slavistika či história umenia a architektúra. Do akej miery sa to autorom podarilo, sa pokúsím zhodnotiť prostredníctvom tejto recenzie. Už samotný názov zborníka prezrádza zámer jeho editorov, ktorým bolo prezentovať Bratislavu ako mesto s heterogénnou kultúrou. V strede bádateľského záujmu predkladaných štúdií teda stoja kultúrne dejiny. Tie sú v našom prostredí stále v tieni politických dejín, preto je určite vítaný každý kvalitný príspevok k zlepšeniu stavu poznania tejto oblasti histórie.

Štúdie sú v zborníku radené tematicky s prihliadnutím na chronológiu. Štruktúra zborníka je rozdelená do troch väčších tematických okruhov, ktoré však nie sú úplne proporčne vyvážené. Publikáciu otvára krátky

text Dr. Andreja Moskwinu, v ktorom sa venuje mnohotvárnosti historickej Bratislavy a zároveň približuje čitateľom cieľ konferencie, predstaví Bratislavu prostredníctvom interdisciplinárnej spolupráce ako multikultúrne centrum v troch tematických okruhoch. Prvým okruhom je história Bratislavy vo sfére mýtov a kultúr a jej význam pre celý región, výnimočné osobnosti Bratislavy, ich pôsobenie v kruhu rôznorodých kultúr, každodenný život jej obyvateľov. Druhým tematickým okruhom je obraz Bratislavy v školstve, umení, literatúre, divadle, kinematografii a hudbe. Publikáciu uzatvára téma venovaná architektúre a urbanizmu.

Prvý text v poradí je jedinou štúdiou, ktorá zahŕňa obdobie stredoveku. Príspevok od slovenského historika Miloša Mareka, ktorý pôsobí na Katedre histórie Trnavskej univerzity, s názvom *Etnický profil Bratislavy v stredoveku*, venuje pozornosť etnickej pestrosti stredovekej Bratislavy. Docent Marek sa profesijne špecializuje na obdobie stredoveku a je tiež autorom mnohých prác venovaných stredovekým slovenským dejinám. Okrem iného sa venuje aj etnickým pomerom v stredovekom Uhorsku a tak neprekvapí, že je jeho štúdia kvalitným, i keď nie novým výstupom toho, aké etnické zloženie mala Bratislava v období stredoveku.

Historik Vladimír Segeš, ktorý okrem iného pôsobí na Vojenskom historickom ústave, je autorom mnohých monografií a tiež štúdií, pričom jeho špecializácia zahŕňa staršie vojenské dejiny a dejiny miest a práva. Jeho príspevok *Bratysława – koronovačné mesto uhorských kráľov* je sondou do problematiky mocenských reprezentácií a symbolickej komunikácie. Tematika ceremónií a rituálov patrí k základným okruhom kultúrnych štúdií, pričom ich výskum vychádza z metodológie historickej antropológie. V posledných rokoch sa tieto témy dostali aj do pozornosti historikov. Veduta ako vecný, topograficky presný maliarsky alebo grafický záznam krajiny s pohľadom na mesto je osobitým prameňom. Uvádza to i samotný autor príspevku, pričom zdôrazňuje, že ich faktografickú hodnotu je potrebné podrobiť dôslednej kritike. Štúdia postupne analyzuje 8 vedút, ktoré zachytávajú korunovácie uhorských kráľov a kráľovien od 16. až po 19. storočie. Autor si všima ich vývoj a charakteristické prvky typické pre jednotlivé obdobia. Štúdia tak

predstavuje pútavý príspevok ku kultúrnym dejinám mesta Bratislava.

Bratislava so svojim multietnickým zložením čelila po roku 1918 vo vznikajúcom štáte novým pomerom a tieto prevratné zmeny sú tiež hlavnou témou nasledujúcich dvoch príspevkov. Text autora Martina Gareka s názvom *Prvý bratislavský župan Samuel Zoch* podáva stručný obraz toho, s akými problémami sa sýtali úrady vo vznikajúcom Československu a má predovšetkým popisný charakter. Naproti tomu štúdia *Wielokulturova Bratislava vs. tradycijny Martin*, ktorej autorom je Michal Rozenberg z Inštitútu slovanských štúdií na Varšavskej univerzite venuje pozornosť problematike etablovania sa nového štátu iným spôsobom. Autor pracuje s teóriou postavenou na protikladoch, resp. rozporoch. Multikultúrnu Bratislavu postavil do protikladu s tradičným slovenským Martinom. Cez teóriu centra a periférie tak prináša nový pohľad na výber slovenského hlavného mesta v začiatkoch formovania sa nového štátu. Príspevok je hodnotný práve pre interdisciplinárny a teoretický prístup, ktorý autor zvolil. Ukazuje tak, že historické udalosti možno interpretovať nielen popisným štýlom, ale je potrebné ich vnímať v kontexte svojej doby a ich interpretácii dať skôr podobu analýzy než popisu.

V poradí piatym príspevkom je štúdia Márie Grófovej z Univerzity Komenského v Bratislave. Tradíciu univerzitného vzdelávania až do vzniku Univerzity Komenského v Bratislave venuje autorka prvú časť textu. V ďalšej časti textu sa zaoberá už samotným vznikom univerzity, pričom svoju pozornosť sústreďuje predovšetkým na organizačné záležitosti týkajúce sa jej vzniku. Osobitú pozornosť venovala autorka stavebnej činnosti v Bratislave v súvislosti so vznikom a postupným rozširovaním univerzity. Potenciál mala predovšetkým táto časť štúdie, autorka však tento potenciál naplno nevyužila.

Príspevok od Martina Vašša z Katedry slovanských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského je venovaný interkultúrnym vzťahom v medzivojnovej Bratislave z hľadiska návštev inonárodných umelcov. Autor v prípade tejto štúdie pracuje predovšetkým s prameňmi osobnej povahy. Ide najmä o listy, rukopisy, spomienky. Jadro štúdie je venované popisu toho ako prebiehali neformálne stretnutia medzi slovenskou umeleckou

societou v Bratislave a inonárodnými umelcami, pričom dominantné boli návštevy umelcov slovenského resp. českého pôvodu. Bohaté kontakty so zahraničnými umelcami udržiavali najmä ľavicovo orientovaní umelci zoskupení okolo časopisu DAV. Neformálne stretnutia prebiehali v rôznych bratislavských kaviarňach, hostincoch a vinárstvach, pričom populárny a aj v štúdiu viackrát spomínaný bol výletný hostinec Zlatá fantázia. Príspevok predstavuje osobitý pohľad na medzinárodné kontakty bratislavskej bohémy a aj napriek svojmu úzkemu rámcu pomáha vytvoriť plastickejší obraz kultúrneho života medzivojnovej Bratislavy.

Špecifickú kultúru v mestách strednej a východnej Európy v priebehu 19. storočia analyzuje štúdia od poľského historika Aleksandra Lupienka. Štúdia s názvom *Kultura miast Europy srodkowo-wschodnej w XIX wieku: Narodowa, lokalna czy metropolitarna* prináša hypotézu, že kultúra v mestách stredoeurópskeho regiónu mala multietnický a lokálny charakter. Príspevok sa tak nezameriava len na Bratislavu, ale analyzuje multietnický ráz miest v strednej a východnej Európe. Podľa autora sa tu element jednoliatej národnej kultúry v období 19. storočia nepresadil. Jednotlivé etniká sa aj prostredníctvom ovládnutia verejného priestoru snažili získať dominantnú pozíciu v meste. Prezентuje tiež názor, že veľké mestá neboli kultúrnym výtvorom, ale jej tvorcom. Téma verejného priestoru a etnicity je v súčasnosti vo výskume urbánnych štúdií veľmi aktuálna, umožňuje lepšie spoznať mestskú spoločnosť a aj štúdia Aleksandra Lupienka je prínosom k ďalšiemu výskumu tejto problematiky.

Ďalší príspevok *Bratyslava – miasto nieobecne. Slowacki ruch narodowy wobec wilojezycznej i wielokulturowej Bratyslawy w pierwszej polowie XIX wieku*, ktorého autorkou je Irena Bilinska pôsobiaci na Varšavskej univerzite, je zameraný na obdobie 1. polovice 19. storočia, kedy vrcholila aktivity slovenského národného hnutia. Autorka si kladie otázku prečo Bratislava absentovala v prácach slovenských umelcov. Na konkrétnych príkladoch ukazuje ako slovenskí národovci vyčlenili Bratislavu z imaginárneho národného priestoru. Príroda hrala v slovenskej literatúre rolu typického národného symbolu. Tatry, Dunaj alebo Hron sú motívy, ktoré sa často objavujú ako miesta slávnej minulosti. Periféria

ako centrum je názov podkapitoly, kde autorka rozoberá vzťah národovcov k Martinu – mestu, ktoré bolo považované za centrum slovenského národného života. Tento príspevok podobne ako už spomínaný text Michala Rozenberga pracuje s pojmami centrum vs. periféria a prináša tak nový pohľad na vzťah slovenských národovcov k Bratislave.

Téme vytvárania mestského priestoru v literatúre sa venuje príspevok *Bratislava v prozaických knihách Jána Roznera*. Autor Radoslav Passia z Ústavu slovenskej literatúry SAV analyzuje prozaické dielo v kontexte verejného mestského priestoru, keďže Roznerove knihy sú sprievodcom po mnohých bratislavských častiach, z ktorých niektoré už v súčasnosti neexistujú. Všimá si, že Bratislava mala v Roznerovom diele výnimočné miesto. Za príznačnú označuje autor štúdie aj bratislavskú modernistickú architektúru, ktorá sa v diele Jána Roznera opakovane objavuje. S týmito stavbami je úzko späté aj meno bratislavského architekta Friedricha Weinwurma, ktorého diela sa opakovane objavujú v analyzovaných prózach. Sám autor štúdie ich označil za dôležité „polohové signály“. Rozprávač Roznerových diel sa pritom podľa Radoslava Passia pohybuje v ideologicky príznačnom prostredí prepojenom s laickým intelektuálnym svetom. Prózy Jána Roznera tak zaraďuje medzi dôležité svedectvá o dianí v slovenskej kultúre už od tridsiatych rokov 20. storočia, pričom presahujú až do obdobia sedemdesiatych rokov 20. storočia. Autor štúdie navyše zvyšuje kvalitu príspevku aj podložením svojho výskumu teoretickou koncepciou geopoetiky.

Aj nasledujúci príspevok venuje pozornosť literárnemu dielu. Autorkou je Malgorzata Dambek z Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani. Príspevok *Ach! Ta Blava, to jest zycie, to jest zabawa. Wizerunek Bratyslawy w planie odprowadzania Jany Beňovej* analyzuje súčasnú prózu slovenskej spisovateľky. Jej kniha *Plán odprevádzania* získala cenu Európskej únie za literatúru a obsahuje 15 krátkych poviedok opisujúcich životy ľudí na najväčšom bratislavskom sídlisku Petržalka. Autorka sa v štúdiu sústreďuje na vzťah medzi jednotlivcom a miestom kde žije.

Divadelná kultúra v Bratislave je témou nasledujúcich štyroch štúdií. Zatiaľ čo štúdia, ktorej autorom je Georg Doxx *Niemiecki teatr w Bratyslawie u schyłku XVIII wieku*,

zachytáva divadelný život v Bratislave na sklonku 18. storočia, príspevok od Dagmar Podmakovej *Slowacki teatr narodowy i jego obraz na tle wielokulturowej Bratyslawy w pierwszej polowie XX wieku* presúva pozornosť k začiatkom profesionálneho divadla v čase vzniku Slovenského národného divadla v roku 1920. Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0143/16 – 100 rokov Slovenského národného divadla. Upozorňuje na paradox, že zakladateľmi divadla boli Česi a v jeho počiatkoch aj väčšina hier znela v češtine. Štúdia zachytáva vývoj profesionálneho divadelného života až do polovice 20. storočia. Aj nasledujúci príspevok Nadeždy Lindovskej z Katedry divadelných štúdií VŠMU v Bratislave s názvom *Vznik a rozvoj Slovenského národného divadla v Bratislave v zrkadle multikulturality* je výsledkom spomínaného projektu VEGA. Taktiež analyzuje vzťah – Slovenské národné divadlo vs. českí divadelníci v počiatkoch jeho vzniku. Štúdia opisuje postupný vývoj profesionálneho divadelníctva a implementáciu slovenského jazyka a slovenských hercov a režisérov do repertoáru divadla, pričom medzníkom bol rok 1939, ktorý priniesol veľké zmeny nielen na politickej, ale aj divadelnej scéne a slovenčina sa stala jediným jazykom profesionálnej národnej scény. Aj posledná štúdia *Udzial czeskich dyrygentow w kształtowaniu zespołu operowego* od Michaely Mojžišovej upozorňuje čitateľa na aktivity českých profesionálov v počiatkoch operného súboru SND, pričom tradícia českých dirigentov pokračovala aj v 2. polovici 20. storočia. I tento príspevok bol vypracovaný v rámci rovnakého projektu VEGA.

Textom, ktorý uzatvára zborník, je štúdia Michala Bogára s názvom *Bratislava, súčasť cezhraničného regiónu*. Ako uvádza samotný autor v podnázve, ide o niekoľko poznámok k suburbanizácii v kontakte troch krajín. Strategická poloha mesta v blízkosti hraníc mala v minulosti veľký význam, keďže Bratislava sa viackrát ocitla tzv. „na čiare“. V druhej polovici 20. storočia sa jej navyše dotkla línia železnej opony. Text sa preto zameriava na urbanistické a dopravné koncepcie Bratislavy v súvislosti s jej špecifickou polohou blízko hraníc nielen v minulosti, ale stručne načrtáva aj súčasné možnosti ďalšej urbanizácie. Určujúcim faktorom pritom podľa autora nie je len blízkosť Viedne ako

väčšieho a významnejšieho mesta, ale i nejasné rozhranie medzi okrajovými časťami mesta a vidieckou krajinou. Štúdia tak tematicky aj chronologicky uzatvára celú publikáciu, pričom nasleduje zoznam autorov s krátkym popisom ich profesionálnej činnosti a obsah.

Je možné konštatovať, že v publikácii, ktorá je predmetom tejto recenzie sa odzrkadľuje predovšetkým interdisciplinárny pohľad na bohatú minulosť, ale aj súčasnosť slovenského hlavného mesta, ktorý bol aj zámerom danej konferencie. Odborníci z rôznych oblastí výskumu, či už sú to historici, literárni vedci, kulturológovia alebo architekti prezentujú vo svojich výstupoch Bratislavu v prvom rade ako multikultúrne mesto, ktoré minimálne do 2. decénia 20. storočia nebolo mestom, kde by prevažoval slovenský element. V minulosti šlo o mesto, ktoré reprezentovali rôzne kultúry a jazyky. Niektoré príspevky majú skôr popisný charakter a ich prínos je tak otáznym. Kvalita príspevkov v zborníku je teda rozdielna, ale všeobecne možno povedať, že sa jedná o kvalitný výstup z medzinárodnej

konferencie. Konferencia bola rozdelená do troch tematických okruhov, avšak v samotnom zborníku niektoré témy zastúpené nie sú. Obraz Bratislavy v kultúre, literatúre, divadle, kinematografii a hudbe reprezentujú príspevky týkajúce sa predovšetkým prvých troch fenoménov. Téma kinematografie a hudby chýba, čo je iste na škodu. Ide o kultúrne fenomény, ktoré v priebehu 20. storočia výrazne ovplyvnili slovenskú kultúru. Naproti tomu je početne zastúpená téma divadla, pričom tri príspevky sa týkajú profesionalizácie slovenského divadelníctva od dvadsiatych rokov 20. storočia a obsahovo sú dosť podobné. Taktiež chýba väčšie zastúpenie príspevkov zameraných na architektúru a urbanizmus, najmä ak vezmeme do úvahy, že sa malo jednať o jednu z troch nosných tém konferencie. Zborník však aj vzhľadom na svoj interdisciplinárny charakter ponúka širokej odbornej verejnosti pestrý výber tém so zreteľom na fenomén kultúrnej pestrosti mesta Bratislava.

Mgr. Patrícia Fogelová
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach